

„Прошло је време нечујности“

Разговор са Слободаном Пековић водиле Ана Коларић и Станислава Бараћ

Слободанка Пековић изградила је своју научноистраживачку каријеру у Институту за књижевност и уметност у Београду, одакле је отишла у пензију у највишем звању, као научна саветница. У Институту за књижевност и уметност радила је на пројектима *Речник књижевних термина*, *Историја српске књижевне критике*, *Историја српске књижевне периодике*. Ауторка је бројних студија и монографија, међу којима су и *Основни појмови модерне* (2002), Јелена Димитријевић, *Писма из Ниша о харемима*, приређивање и предговор (1986), Велимир Живојиновић Масука, *Одабрана дела* (приређивање, избор, поговор, хронологија живота) (2005), *Исидорини ослонци* (2009), *Књижевност у функцији „принуде“* (2010). Од 2011. учествује у раду пројекта *Књиженство – теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године*.

Непосредан повод за разговор са Слободанком Пековић о изучавању женске и феминистичке периодике јесте њена најновија књига *Часописи по мери достојанственог женскиња* (2015)

Већ неколико деценија бавите се пре свега женском периодиком, као и женском књижевношћу и културом уопште. Како сте се заинтересовали баш за ово поље? Како су изгледали сами почеци вашег истраживања женске периодике?

Ако и у књижевним истраживањима постоји **in** и **out** (а ја мислим да постоји), онда је у седамдесетим па и у осамдесетим годинама прошлог века далеко од сваког озбиљнијег проучавања била помисао да се неко посвети „женској књижевности“. Проучавала се проза, поезија, драма, критика. То су били главни токови и само су они доносили признање да се бавиш озбиљним стварима. Институт је ипак био посебна установа са могућностима које су се ту и тамо појављивале. Велики пројекти попут *Свезака* или *Речника књижевних термина* били су прозори који су пружали увид у могућности најразличитијих истраживања. Али тек са *Историјом српске књижевне критике* појавиле су се прве пукотине у оклопу „озбиљности“. У ту едицију су укључени политички неподобни ствараоци, забораваљена грађанска елита и религиозни мислиоци. Појавила се „периферија“ као узбудљиво подручје другачијег приступа. У Лондону сам открила да постоје многи путеви којима се може ићи. Књижевност у егзилу, мањинска књижевност, недовољно изучавани књижевни жанрови – дечја књижевност, радничка, пролетерска ... и жене ствараоци.

Са колегом Зораном Паунковићем покушала сам да Научном већу предложим да се истражује емигрантска књижевност и да се као пројекат оснују „женске студије“. Оба предлога су била одбијена. Бављење женама било је неозбиљно, јер постоје добри или

лоши писци, књижевност или шунд. Било је упутно проучавати мале и мање писце, али не и списатељке иако су и оне стварале дух времена, културне и књижевне токове.

Тек када сам прешла на пројекат Историје српске књижевне периодике и од Драгише Витошевића добила задатак да на састанку пројекта говорим о *Домаћици*, открила сам какво се благо крије у часописима и какво су благо женски часописи. Не знам да ли је Драгиша Витошевић веровао да су женски часописи својеврсно огледало епохе или сам тај задатак добила зато што то нико други није радио, тек од тада се бавим часописима и женским часописима.

Наслов предлога који сте још седамдесетих година упутили Научном већу Института за књижевност и уметност у Београду био је „Жене и књижевност – присуство и допринос књижевница у новијој српској књижевности“. Из данашње перспективе чини се да је тај предлог написан у право време, у тренутку када се у Америци формирају први одсеци за Женске студије и покрећу први значајни часописи у овој области, те да је он био и историјски и политички и теоријски релевантан. Међутим, предлог је одбијен. Да ли сте тада или касније добили објашњење зашто? Да ли сте имали било каквих потешкоћа да наставите да се бавите женском периодиком после тога?

Напротив, тај предлог није био написан у „право“ време. Било је прерано да се научна установа бави таквим проблемима. Интересовање за „женску књижевност“ је постојало. Многи истраживачи и истраживачице су се бавили женским стваралаштвом и историјским и теоријским истраживањима. Светлана Слапшак је организовала скуп о тривијалној књижевности и тиме дефинитивно показала да и „периферија“ књижевног стварања може и треба да се проучава са пуном одговорношћу. Нада Поповић је одбранила докторску тезу (истина, у Загребу) о *женском писму*. Рад на женским часописима је могао да се настави и одвија без икаквих тешкоћа, али у оквиру општег пројекта о часописима.

У поменутом предлогу се врло пажљиво односите према одредници феминизам. Иако се залажете за истраживање феминистичког покрета код нас, истовремено упозоравате да је та одредница уска и делом ограничавајућа јер може да искључи неке ауторе – попут, рецимо, Јаше Томића – који су важни за „женски“ контекст. Како данас гледате на тај проблем? Шта мислите о увођењу овог термина у сам назив поља проучавања: феминистичке студије периодике (методолошки) или, пак, студије феминистичке периодике (предмет истраживања)?

И даље сам опрезна према одредници *феминизам*. Мислим да би ова одредница сузила поље истраживања. Феминизам је важан покрет почетком двадесетог века, важан је и данас јер без обзира на све политичке и правне прокламације стереотипи о месту, способностима и могућностима жена су и даље присутни. Феминистичке студије периодике или, пак, студије феминистичке периодике незаобилазни су термини у раду на женској периодики. Али, не би требало да се ограничимо на само тај вид истраживања јер где бисмо онда сместили оне часописе који су протофеминистички, феминофилни или само женски. Сви часописи који су омогућили женама да се искажу, који су охрабрили или одобрили њихове активности и достигнућа, подједнако су важни. Чак и они који су на

супротној страни, изразито против феминизма, против женског ангажмана ван куће – важни су јер су друга, тамна страна огледала у којем се види степен људских – женских права, односно права мањина.

Иако се не може говорити о универзалној или супериорној позицији коју су женски часописи заузимали, нити да су имали пресудну улогу у одређењу положаја жена, или да су пресудно утицали на њихов уметнички исказ, они су истакли проблем идентитета и потврдили постојање „другог“. Уз њихову помоћ исказала се хетерогеност мишљења и, што је најважније, сумња у аутономију књижевности, политике, науке, културе као домена у коме **оне** немају шта да кажу.

Захваљујући Вашим истраживањима и стрпљивом раду започело се, како ће се испоставити, са критичким и научним (пре)вредновањима опуса неколико ауторки српске књижевности. Пре свега мислимо на опусе Јелена Ј. Димитријевић, Исидоре Секулић и Данице Марковић. Да ли сте задовољни резултатима који су дошли после Ваших првих приређивачких и уредничких односно научних подухвата?

Иако не мислим да је то моја заслуга, задовољна сам.

Када Ваша истраживања женске и феминистичке периодике сагледамо у контексту целине Ваших истраживачких преокупација (фантастика, путописна књижевност, писма и дневници, књижевна комуникација, модерна и модернизам) и тренутака када сте са сваком од њих започињали, чини се да сте увек пионирски залазили у области и методологије које ће тек касније стећи пун академски легитимитет. Да ли бисте се сложили са овим виђењем?

У једном тренутку као да су се и академске установе и сви остали који су се бавили истраживањима књижевности заморили од озбиљности и дигнититета. Занемарене књижевне врсте и оне које су биле на граници књижевности као што су путописи, писма, репортаже, дневници, љубићи, кримићи постали су прави изазов. Увек сам мислила да су скрајнуте теме, врсте или писци истраживачко поље које омогућава знатне личне слободе у тумачењу и иновације у виђењу односа културе и стваралаштва.

Још 1984. године Ђорђије Вуковић пише програмски текст „За једну историју књижевне периодике“ у ком истиче теоријске и методолошке проблеме који би се могли јавити током таквог подухвата, али и његову релевантност. Да ли сматрате да имамо довољно материјала за сличан подухват у области женске и феминистичке периодике данас? Шта видите као потешкоће у писању једне историје феминистичке штампе?

Изучавање периодике је тежак подухват у којем се не могу успоставити чврсти методолошки или теоријски постулати. Часописи су разуђен материјал, подсећају на посуду пуну течности. Док се посуда не помери имате једну слику, али сваки покрет условљава промене. У часописима је све неухватљиво па чак и то да ли је часопис стабилан или дисперзиван књижевни облик. Једино што је сигурно, то је да су часописи права слика времена, културе, односа у друштву и да формирају, или бар утврђују, књижевне норме и моде.

*Када погледате данашње феминистичко издаваштво, ту мислимо и на академске часописе (рецимо, *Genero* и *Књиженство*), али и на веб портале (на пример, *Libela*, *Vox Feminae*, *Mif*), како бисте описали нашу феминистичку (контра)јавност, њене домете, отвореност, ефекте?*

Вероватно би могло и више и боље и гласније, нарочито у оваквим нестабилним временима у којима се екстремне политичке опције поново појављују па је глас (контра)јавности неопходан. Али, ипак, постоји *Genero*, потом и *Књиженство* које окупља велики број истраживача, а сам пројекат се стално обнавља и шири, тако да је прошло време нечујности или маргиналности.

Žene i književnost - Prisustvo i doprinos
književnica u novijoj srpskoj književnosti

Istraživanje koje bi se bavilo udelom žena u našoj novijoj književnosti bilo bi teorijsko-istorijsko i korisno jer sistematskog istraživanja o doprinosu žena u književno istorijskoj perspektivi nema. Pitanje žena pisaca je marginalizovano u našoj književnoj istoriji i teoriji iz jednostavnog uverenja da žene koje se bave pisanjem nemaju "nerv" za velika književna ostvarenja. Pored toga, ženski diskurs nije isključivo pisanje u "muškoj stopi" /I.Sekulić/, već traganje za sopstvenim izrazom i iskasom, sa prepoznatljivim razlikama. Pregledani časopisi 19. veka pokazuju da je broj spisateljica znatno veći no što se, uopšteno, veruje. Zenska imena su veoma česta, one su autorice priča, pozorišnih komada, pesama, putopisa, dnevnika. Poneke od njih, čak daju ton časopisima, a neke su bile i visokotiražne autorke tako zvane ženske literature.

Osnovna ideja ovog projekta /teme/ je jednostavna: istorija ženskog pisanja je istorija uticaja i čitanja, "glasova različitih ritmova, staza, priča koje su žene uvek slušale sa profesionalnom osetljivošću, kao eho otkrivanja samih sebe." Paradoksalno je da je vreme velike ženske emancipacije u 18. i 19. veku, ujedno bilo i vreme u kome su žene bile izolovane jedne od drugih. One su bile isključene iz prevashodno muških mesta uzajamnih uticaja i druženja - kafana, univerziteta, udruženja..., mada su postojala, u istom tom vremenu i udruženja poput Omladine srpske gde su članice imale sasvim drugačiji program. Ali zato su žene bile najodanije čitateljke svih dela koje su napisale žene. Originalna ili prevedena dela Žorž Sand, Džordž Eliot, gosp. De Stal vršila su isti uticaj koji je svojevremeno imao Verter. Ništa manje nisu bile čitane, niti uticajne, autorke poput Jelene Dimitrijević, Milice Janković, Milke Grgurove, Drage Dejanović, Jelene Savić Spiridonović, Milice Tomić... Sve su one takodje bile i važan činilac ženske borbe za ličnu i umetničku slobodu, ali i nosioci tradicionalnog nasledja i lokalne specifičnosti i različnosti.

Istraživanje udela, tragova i odnosa koje bi bilo uključeno u temu, svakako bi delom moralo da prouči i pitanje feminističkog pokreta u nas. Ali, kako odrednica "Feminizam" i "Feministički" ograničava i sužava polje istraživanja, naročito na književnom planu, ovu usku odrednicu trebalo bi izbegavati, jer bi se njome isključila muška imena poput Jaše Tomića napr., koja su isto tako važna da budu proučena u "ženskom" kontekstu. Tako bi pitanje feminizma bilo proučeno na ravni suvremene politike, kao pokret, a zatim, što je i najvažnije kao rastuća spoznaja da je odnos između teksta i njegove istorijske i ideološke smeštenosti, između dela i onog što je zadugo bilo zanemarivano kao njegova pozadina, okruženje, - ključno za potpuno razumevanje bilo kog

literarnog dela.

Istraživanje udela žena u našoj "političkoj" i kulturnoj istoriji je važno jer, naročito kroz literaturu, posebno preko romana i pripovetke, stvorena je dominantna slika žena i njihovog iskustva u našoj kulturi. I bez obzira koji udeo u društvenom životu imaju žene pojedinci, tradicionalna slika se fokusira na ženi u porodici i na njenom seksualnom odredjenju. Efekat takvog mišljenja je stalno ograničavanje ženskog istraživanja i njihovih mogućnosti.

Istraživanje bi obuhvatilo period 19. i prve polovine 20. veka /do prvih dela Svetlane Velmar Janković/ i sadržavalo bi razločite segmente:

- Pripovetke / tipologija, stil, jezik, forma/
- Roman
- Pesme
- Dnevnici i putopisi
- Dramski tekstovi
- Eseji i kritike
- Komparativno izučavanje, balkanski i evropski kontekst
- Prevodna književnost
- Urednice časopisa

Pobrojani segmenti bi se mogli realizovati postupno. Prvo bi bila napravljena bibliografija i sistematizacija poslova, a zatim bi mogao da se organizuje jedan skup posvećen ovaj temi. Jedan deo istraživanja bi obuhvatao pripovetke, romane, pesme..., a posebno bi se mogle izdvojiti pojedinačne studije o značajnim spisateljicama: Jeleni Dimitrijević, Milici Stojadinović, Milici Janković, Milici Jakovljević, Isidori Sekulić, Danici Marković, Milki Žicinoj, Julki Hlapec Djordjević.

Glorodanka Pehović

